

# ДИНАСТИЧНИТЕ БРАКОВЕ В ОСМАНСКАТА ПОЛИТИКА (от Осман Гази до Мехмед II Фатих)

*Румяна Комсалова*

---

## DYNASTIC MARRIAGES IN OTTOMAN POLITICS (from Osman Gazi to Mehmed II Fatih)

*Rumyana Komsalova*

**Abstract:** *Throughout the Middle Ages part of diplomacy consisted of dynastic marriages. In the Balkans they constituted a method often used and specific Balkan dynastic elite was established based on that. From the middle of the XIV-th century a new political force was present in Balkan policy in the face of the Ottoman state. Ottoman diplomacy also utilized dynastic marriages. Initially, they were oriented to persons with the same religion from the world of Islam but with the intervention of Ottoman Turks in Balkan politics those marriages began to happen with ladies from the Balkan Christian dynasties.*

**Key words:** *Balkans, Middle Ages, Ottoman rulers, dynastic marriages, Balkan princesses.*

През средновековната епоха част от дипломатията са династичните бракове. Чрез тях се уреждат важни аспекти на междудържавните отношения. Династичният брак е по същество политическо споразумение, което се реализира посредством сродяването между управляващите династии и личностното обвързване в семейнобрачните отношения. На Балканите те са често практикувано средство и на тази основа се създава своеобразен балкански династичен елит. Сключването на бракове между балканските православни династии не среща никакви пречки от църковната институция. Не така стои въпросът с т.нар. друговерци.

От средата на XIV век в балканската политика се появява нова политическа сила в лицето на Османската държава. Османската дипломация също прибегва към династичните бракове. Първоначално те са ориентирани към единоверците от света на исляма, но с вплитането на османските турци в балканската политика започва и реализирането им с представителки на балканските християнски династии.

Според ислямската традиция са забранени бракове на мюсюлманки с немюсюлмани, докато браковете с немюсюлманки се толерират, тъй като децата приемат вярата на своя баща. Друга съществена разлика в брачносемейната материя при исляма е правото на мъжа да има четири законни съпруги и неограничено количество „държанки“. В този смисъл ислямският владетел има по-големи възможности да използва династичните бракове, като едновременно може чрез своята личност да осъществи паралелно до четири броя. Тази практика се използва интензивно и от османските владетели, които чрез династич-

нобрачните връзки реализират военнополитически съюзи, разрешават териториални спорове и други възникнали проблеми. В духа на шериата, династичните бракове между ислямските владетелски дворове включват в „оборот“ и османските принцеси, докато в брачните проекти с представителки на християнските династии участват само владетелят и неговите синове.

Началото на Османската династия се свързва с Осман Гази, като историческите свидетелства го представят като главатар на полуномадските туркмени, сражаващи се на границата на Селджукската империя под командването на емира на Кастамону. [Иналджък, Х. 2006, с. 61] Осман Гази е бейт, който държал територия най-близо до Византия и Балканите. Според Георги Пахимер около 1302 г. Осман Гази обсадил Никея (Изник), столицата на Никейската империя до възраждането на Византия през 1261 г., и разбил изпратената от византийския император наемна армия от 2000 души през лятото на същата година при Бафеус. Тази победа стимулирала газии от цяла Анадола да се присъединят към Осман и по името станали известни като „Османлии“ [Иналджък, Х. 2006, с. 17].

Според източниците след тази победа селджукският султан го провъзгласил за „бей“ и му изпратил традиционните инсигнии за власт – почетно наметало, знаме, кон и барабан [Калицин, М. 2000, с. 99]. По този начин, по-късните автори се опитват да докажат законния ислямски произход на властта му и да легитимират царския авторитет на османската династия. Друга линия на налагане на тази легендаризирана версия е свързването на Осман с дервишките ордени и мистицизма. Най-ранните извори показват как той получава посвещение от Шейх Едебали, вероятно ръководител на братството „ахи“. Предсказвайки, че наследниците на Осман ще владеят света, Шейхът го препасал със сабя на газия (борец за исляма). По-важното в случая е, че Осман се сродил с Шейх Едебали, най-влиятелния човек на границата, като се оженил за дъщеря му. Така се поставя и началото на династичните бракове в политиката на османците.

Ролята на това обвързване със семейството на Шейх Едебали издига престижа на Осман и неговите наследници в средите на дервишките ордени. Така например, не случайно в завета на Хасан Али, племенника на Едебали, се провежда след смъртта на Осман изборът на неговия наследник – Орхан, който приел титлата „султан“ и като знак на суверенитет изсякъл първите османски монети („акцеси-османи“). Под влияние на Мехмед Нешри се лансира мнението, че дъщерята на Шейх Едебали Рабия Хатун (Бала Хатун) е майката на Орхан. Но повечето изследователи приемат тезата, че майка му е първата жена на Осман – Мал Хатун, дъщеря на някой си Йомер Бей [Калицин, М. 2000, с. 360].

Според свидетелството на османския хронист Сеадедин, Осман Гази осъществил серия от династични бракове на синовете си с представители на ислямските бейлици в Мала Азия, за да ги обвърже в лично-семеини връзки, като така оправдае последвалите присъединявания на техните територии и налагането на своя сюзеренитет. Сеадедин пише, че “звездочелата дъщеря на

владетеля на Яр Хисар, Осман назовал Нилюфер Хаътун и я оженил за сина си Орхан-Хан. Тази добродетелна жена родила Сюлейман Шах и султан Мурад Гази... Погребана е в тюрбето на Орхан хан в крепостта Бурса.“ [Калицин, М. 2000, с. 102]

При Орхановия приемник – Мурад I, когато анадолските бейлици започнали да признават независимостта му, той си присвоил титлата „Худавендигяр“ (Император) и „Султан-и-азъм“ (Най-великият султан), която използвали селджукските владетели и която ясно показва претенциите му за техен наследник. Следващият османски владетел, Баязид I, поискал през 1395 г. от абасидския халиф в Кайро официално признание на титлата си „Султан ал-Рум“ (султан на християнските /византийските/ земи), запазена титла на селджукския владетел. Освен това Баязид I е първият османски султан, когото съвременните западни източници описват като император.

След намесата на монголотатарския владетел Тамерлан/Тимур ленг в Анадола и претенциите му към османския владетел, който той считал само за обикновен пограничен бей, първостепенно значение придобила генеалогията на Османската династия и връзката ѝ с древните тюркски владетели в Централна Азия. Още повече, че след разгрома на Баязид при Анкара на 25 юли 1402 г. и династичната междуособица след смъртта му, Тимуровият син Шахрун продължава да третира наследниците му като едни от многото погранични бейове. Така се стига до твърдението на хрониста Язъджьоглу Али, съвременник на султан Мурад II, който в своето „Огузнаме“ твърди, че „Ертогрул, от рода Кайъ, неговият син Осман бей и бейовете на границата провели събрание. Когато взаимно се консултирали и разбрали обичая на Огуз Хан (легендарна личност, родоначалник на тюрките огузи), те избрали Осман хан” [Гордлевский, В. 1960, с. 9–10]. По този начин легендаризираната версия за османската генеалогия обединява централноазиатското разбиране за ханството с ислямската концепция за султана като гази-лидер [Иналджък, Х. 2006, с. 62]. Първите османски владетели вземали за канонично законни съпруги само дъщерите на чужди владетели и така използвали системата на династичните бракове като част от междудържавните отношения. Първото изключение прави Сюлейман Великолепни, който сключва религиозен канонично законен брак с бившата робиня Роксолана, известна като Хурем Султан.

Първият династичен брак между Османската държава и Византия е по инициатива на византийския император Йоан VI Кантакузин, който през 1346 г. дава своята дъщеря Теодора за съпруга на султан Орхан. Според османския хронист Енвери, той я предложил още на Умур бей. Обаче владетелят на смирненските турци влиза в сблъсък със западноевропейските сили и не е надежден съюзник. И действително, няколко години по-късно, през 1348 г. намира смъртта си [Острогорски, Г. 1998, с. 655]. Затова Йоан Кантакузин се свързва с османските турци. В своята „История“ по-късно той отбелязва, че първа императрица Анна, майката на Йоан V, изпраща вероятно през 1346 г. посланици при Орхан. В противодействие на този ход Кантакузин прави същото. Неговият

посланик е посрещнат добре от Орхан, който изпраща един евнух на име Хацес/Хаджи, за да сключи договор. Вместо да подкрепи императрицата, Орхан, по думите на Кантакузин, през 1346 г. „изпрати делегация да иска дъщеря му за жена и обеща да помага на византийците срещу всичките им врагове. Той (Орхан) вече нямаше да е съюзник и приятел, а син и се постави заедно с цялата си армия под заповедите на (Кантакузин)“ [ГИБИ, X, с. 376–379].

Йоан Кантакузин твърди, че приема предложението след известно отлагане и че съобщава чрез пратеничество за съгласието си за женитбата едва след като се посъветва със своята фамилия, със служителите си и с другия си турски съюзник, айдынския бей Умур [Имбър, К. 2000, с. 41–42]. Щом получава официалното съгласие на Кантакузин, Орхан изпраща при него в Силиврия 30 галери, много конници и „най-видните мъже от своето владение“. Там върху дървена платформа е Теодора, а баща ѝ стои наблизо, възседнал коня си. Тогава сребърните и златните драперии бяха издърпани и откриха невестата. Вдясно и вляво от нея със запалени факли коленичеха евнуси, които оставаха скрити от погледа. Свиреха тромпети, флейти и пан-флейти и всички инструменти, изнамерени за наслада на човеците... След обичайните за женитбата на императорската дъщеря церемонии, предводителите, армията и официалните лица от двете страни празнуваха заедно в продължение на няколко дни. Тогава Кантакузин даде дъщеря си на Орхан, който доволен я прие.

Лаоник Халкокондил, коментирайки този брак, го свързва с влошаване на отношенията на Орхан с „варварските владетели“ в Азия. След като по този начин сключил мир с „елините...“, продължил да води война с варварските владетели във Фригия, с които имал разногласия.“ [ГИБИ, XII, с. 148]

Този брак има и друга цел, а именно да утвърди положението на Йоан Кантакузин начело на империята в противоборството му с регентството на законния наследник от династията на Палеолозите – Йоан V, синът на Андроник III. С тяхна помощ на 3 февруари 1347 г. той влязъл в Константинопол и бил провъзгласен за император с уговорката, че след десет години, ще предаде властта в ръцете на Йоан V Палеолог, който получил титлата съимператор и се оженил за другата дъщеря на Кантакузин – Елена. [Ангелов, Д. 2013, с. 302–303] От друга страна, бракът на Орхан за Теодора дава основание на османските турци да се намесват по-активно не само във вътрешната политика на Византия, но и в отношенията с нейните съседи. Например с подкрепата на сина на своя зет, принц Сюлейман, Йоан Кантакузин побеждава коалицията на Йоан V със сърбите и българите при Димотика през 1352 г. и за благодарност отстъпва на Орхан крепостта Цимпе на Галиполския полуостров. По-късно Йоан Кантакузин се опитва да опровергае тази теза, като пише, че изпращал многобройни пратеничества при Орхан с искане принц Сюлейман да върне Цимпе и превзетите градове [ГИБИ, X, с. 376]. Така или иначе, в крайна сметка завладените градове остават под контрола на османците. През декември 1354 г. Йоан VI Кантакузин абдикира и, изглежда, преговорите за Цимпе, Галиполи и другите градове не са подновявани.

След абдикацията на Йоан VI Кантакузин като едноличен владетел се утвърждава Йоан V Палеолог (1341–1391). Тъй като договорните и брачните връзки не са свързани с династията на Палеолозите, османските набези са подновени. В същото време Орхан се опитва чрез родството си с Матей, сина на Кантакузин, да продължи активната си намеса в династичните борби в Империята. Но скоро, през декември 1357 г., въпреки въоръжената подкрепа на Орхан, Матей се проваля в опита си да завладее константинополския престол и признава Йоан V Палеолог за император.

Новият едноличен император много скоро е принуден да прибегне към династичния брак като средство за урегулиране на отношенията си с османците. Източниците разказват историята, че през лятото на 1357 г. Орхановият син Халил, управляващ земите около Измит/Никомидия, излиза в морето с рибарска лодка. Но гръцки пирати го пленяват и отвеждат в Стара Фокея. Йоан Кантакузин отбелязва, че Орхан поискал помощ от византийския император. Договорката включвала, срещу освобождаването на Халил, Орхан да преустанови подкрепата си за своя шурей Матей Кантакузин. Плащайки според Матей Вилани 10 000 перпери откуп, василевсът отвежда Халил в Константинопол и според хрониката на Никифор Григора през 1358/9 г. го венчава за десетгодишната си дъщеря Ирина. След това го предава на баща му, като го придружава до Измит/Никомидия с молба, Халил да бъде обявен за престолонаследник [ГИБИ, XI, с. 190]. Този план обаче не се реализира поради смъртта на принц Халил, а след смъртта на Орхан през 1359 г. (или 1362 г.) властта е поета от сина му Мурад.

През 1373 г. стават интересни събития, които водят до сключването на съюз между Йоан V Палеолог и Мурад I. Синовете на двамата владетели – Андроник и Савджъ, по свидетелството на съвременника, венецианецът Рафайни де Карезинис „заговорничеха срещу бащите си в нечестив и ненавистен съюз... и капитулираха, преди бащите им да ги преследват“ [Имбър, К. 2000, с. 54]. Мурад наказва жестоко сина си, като заповядва да го ослепят, и повече за него не се споменава в изворите. Василевсът според Карезинис ослепил сина си Андроник и внука си Йоан, макар и не напълно и ги осъдил на доживотен затвор. През 1376 г., със съдействието на Генуа Андроник и Йоан бягат от затвора и с подкрепата и на османците влизат в Константинопол. Андроник IV затваря баща си и братята си Мануил и Теодор. Като отплата за помощта, разказва де Карезинис, новият василевс дава сестра си за съпруга на Мурад I, но „Бог не допусна това гнусно престъпление и преди да я отведат, тя напусна светлината на този свят“ [Имбър, К. 2000, с. 55]. Част от споразумението е и отстъпването на Галиполи на османците и плащането на огромен данък за който византийският автор Димитър Кидон възкликва, че не може лесно да се преброи, но пак казват, че не им е платено достатъчно.

Във връзка с проблемите с малоазийските си съседи, през 1386/7 г. Мурад I повел курс към укрепване на отношенията си с Византия. С тази цел, както споменава Сеадедин, султанът предложил ново династично обвързване,

като самият той да се ожени за една от трите византийски принцеси, а другите две – да станат съпруги на принцовете [Калицин, М. 2000, с. 214]. Хронистът посочва, че султанът искал да се опре на своите роднински връзки с „враговете на вярата“ (т.е. християнските владетели) за някои световни дела“. Но по време на подготовката на сватбените тържества до него дошла вестта за поражението на войската му в битката при Плочник на р. Топлица през 1387 г. от обединените християнски сили.

След смъртта на българския цар Иван Александър през февруари 1371 г., търновският престол е зает от сина му Иван Шишман. Султан Мурад I се ориентира към урегулиране на отношенията си с новия владетел. Лаоник Халкокондил съобщава, че новият владетел изпратил пратеници при Мурад, които да сключат мир. Бил подписан договор, според който се задължавал да се отнася към приятелите и враговете на Мурад като към свои собствени. Също така се съгласил да даде една от дъщерите си (Лаоник Халкокондил греша, тъй като това е сестрата на Иван Шишман) за жена на Мурад. Тя била много красива и била родена от една еврейка.“ [ГИБИ, XII, с. 159] Това се потвърждава от известието в „Българската анонимна хроника“ от XV в., че султан Мурад I (1359–1389) поискал от търновския цар Иван Шишман (1371–1395) да му даде сестра си „Кера Тамара за царица...“ [Гюгюнджиев, И. 1992, с. 113–120, с. 226–221]. Влашкият монах Михаил Мокса в своята Хроника, писана през XVII в., повтаря сведенията в Българската хроника от XV в., като отбелязва, че когато Иван Шишман заел престола в Търново, „Мурад изпрати да искат ръката на неговата сестра, която бил принуден да даде, за да стане тя владетелка.“ [Документи за политическата история..., с. 74–75] Някои автори отнасят това искане към 1371 г., малко след смъртта на цар Иван Александър, други към 1373 г., а трети към 1377–1378 г. [Матанов, Х., Михнева, Р. 1998, с. 75]

Освен това този брак се тълкува по различни начини. За едни той е израз на васалитета на търновския цар по отношение на османския султан и съответно българската принцеса е по-скоро заложница за изпълнението на тези задължения. [Мутафчиева, В. 1992, с. 42] За други това е династичен брак, чрез който се регулират отношенията между суверенни държави. В подкрепа на това мнение се привежда фактът, че първоначално Иван Шишман отклонил това предложение и едва след няколко години дава своето съгласие и така се стига до сключването на договор, скрепен с този династичен брак. [Комсалова, Р. 2014, с. 237 – 240] За тази хипотеза се търси потвърждение в „Борилевия синодик“, където е записано „На великата господарка Кера Тамара, дъщеря на великия цар Йоан Александър, обещана на великия емир Амурат и омъжена за него заради българския род. Като отиде там, тя запази правослазната си вяра и освободи своя народ. Живя добре и благочестиво и почина с мир.“ [Божилков, Ив., Тотоманова, А., Билярски, Ив. 2010, с. 314]

Дори да приемем хипотезата, че бракът е допълнение към поетите от Иван Шишман васални задължения, той осигурява известно спокойствие за Търновска България и отклонява редица разорителни походи [Комсалова, Р.

2014, с. 238–239]. Паралелно с балканското направление, султан Мурад I контролира и положението на Изток, към малоазийските си съседи. Ходжа Сеадедин разказва, че султанът „удвоил своята държава и се прославил навсякъде по света“. Един от неговите съседи – Гермиян, владетел на тюркския бейлик с център Кютахия, му засвидетелства „подчинение и покорство“, подкрепено с династично обвързване. Гермиян написал писмо, в което „молел дъщеря му да бъде приета за съпруга на Йълдъръм Баязид, а синът му, Якуб бей – за покорен слуга.“ [Калицин, М. 2000, с. 195] Освен това предложил като зестра град Кютахия, вилаета Симава и крепостите Егри гъоз и Тавшанлу. Съгласието на Мурад I е получено и вероятно през пролетта на 1381 г. е организирано и сватбеното тържество, на което пристигат пратеници на египетския султан, на владетелите на Хамид, Сарухан, Айдын, Ментеше, Кастамону и Караман. Хронистът описва едно пищно тържество, придружено и с уговорката на нов династичен брак. Султанът, по думите на Сеадедин, „се врекъл да даде на Караманския владетел Али Бей една от своите дъщери, която украсявала халифата с целомъдрието си“. Целта е чрез роднинските връзки, които „предполагат взаимопомощ, отзивчивост и покорност, отчуждението и противопоставянето с Караманския бейлик да се превърне в добросъседство“ [Калицин, М. 2000, с. 199]. Но следващите действия на Алаеддин Али бей (1361–1391) показват, че династичният брак и постигнатото споразумение за добросъседство са подложени на изпитание. През 1386/7 г. владетелят на Караман нахлул в контролираните от османците територии. За да предотврати катастрофата, която го грозяла, той изпратил да умилюсти Мурад I „своята високопоставена съпруга, която била родна дъщеря на султана“. В резултат на нейните молби и разбира се, съобразявайки се с интересите на османската държава, Мурад I прощава на своя зет, който запазва властта си над бейлика [Калицин, М. 2000, с. 211–212].

След смъртта на цар Стефан Душан през 1355 г., неговата империя се разпада и през втората половина на XIV в. се оформят два центъра на сръбската държавност – на север, с център Крушевац, се утвърждава княз Лазар Хребелянович, а на юг, в Косово – Вук Бранкович. За да се регулират отношенията със съседите, княз Лазар сключва серия от династични бракове. В „Сръбски летопис“ се посочва, че „първата дъщеря, Мара, бе дадена за жена на Влък Бранкович; втората дъщеря беше дадена на българския цар Шишман; третата бе дадена на Балша в Зета; четвъртата дъщеря, Деспина, бе дадена на цар Баязид, а петата – в Унгария.“<sup>1</sup> С цел създаване на могъща антиосманска коалиция може да се обясни тази серия от посочените в Сръбския летопис династични бракове с християнските владетелски дворове. Но събитията се развиват много динамично и след победата на християнските сили през 1387 г. при Плочник на река Топлица следва битката при Косово поле на 28 юни 1389 г. Въпреки различните сведения за изхода от нея, едно е сигурно – султан Мурад I и сръбският княз Лазар загиват, а наследниците на сръбския владетел трябва

---

<sup>1</sup> По превода на Ив. Тютюнджиев. – вж. *Документи за политическата история...*, с. 90.

да отбиват натиска на унгарците. Освен това Вук Бранкович завзема част от земите на княз Лазар. Пред опасността от ново османско нашествие, вдовицата на княз Лазар – Милица, признава османския сюзеренитет.

Според Житието на сина на княз Лазар – Стефан Лазаревич, към 1392 г. новият османски султан Баязид I изпраща посланици при Милица и иска нейното подчинение и ръката на дъщеря ѝ Оливера. Авторът на Житието – българският книжовник Константин Костенечки пише, че „пратениците се уговориха с благочестивата му госпожа за най-малката ѝ дъщеря Оливера и след съвет на патриарха и на всички свещеници на събора и на целия синклит, я даде за жена на Мурад Велики (всъщност за Баязид), за да бъде спасено христоименното стадо от вълците, които го погубваха.“ [Тотоманова, А. 1993, с. 150] В замяна султанът обещава да не напада сина ѝ Стефан, а да го брани и да потвърди властта му над страната. След като приемат тези условия, Оливера и Стефан отиват при Баязид, за да се сключи бракът и да се уточнят условията на договора. Константин Костенечки отбелязва, че срещу това се обявила проунгарски настроената част от сръбските властели/аристократи. Но при стеклите се обстоятелства Стефан Лазаревич предпочита споразумението с османския султан. По думите на автора Баязид го съветва да привлече своите благородници и чрез различни методи да ги накара да му се подчиняват [Тотоманова, А. 1993, с. 154]. Договорът задължава синовете на княз Лазар – Стефан и Вук да довеждат редовно свои въоръжени отряди в османската армия, а османски гарнизони са настанени във важни сръбски крепости [Цветкова, Б. 1979, с. 81–82].

В началото на XV в. османците се насочват към Адриатика, което предвещава сблъсък с Венеция. В същото време чрез династични бракове и военни походи Баязид увеличава властта си над Южна и Източна Гърция. На 20 април 1394 г. флорентинският херцог на Атина Нерио Ачаиуоли пише на брат си Донато, че „великият Турчин (Баязид) дошъл до Тесалоника/Солун... и взел за жена дъщерята на господарката на Ла Сола (Елена), и след това отнел всичките ѝ земи“.<sup>2</sup> Ла Сола е франкското херцогство Салона, западно от Атина.

Някои византийски извори като Дука представят Баязид не като „борец за вярата“, а като източен деспот, живеещ в разкош и прекарващ времето си в забавления [ГИБИ, XII, с. 9]. Османските анонимни хроники от средите на дервишите пък описват разгрома му при Анкара през 1402 г. като наказание свише за това, че изоставил ислямските добродетели, като наблягат на твърдението, че неговата съпруга-християнка въвела пиенето на вино във владетелския двор [Имбър, К. 2000, с. 27]. Сеадедин допълва, че докато били заедно и пирували, дъщерята на княз Лазар, Оливера посяла в душата му семето на любовта и го отвлякла от държавническите дела [Калицин, М. 2000, с. 248]. Константин от Островица предава една интересна легендаризирана версия за края на султан Баязид. В отговор на настъплението на монголския владетел Тамерлан към османските владения, Баязид се отправил срещу него,

---

<sup>2</sup> Цитат по Колин Имбър [Имбър, К. 2000, с. 77].



като взел със себе си и жена си Деспина/Оливера. След загубата му при Анкара, Тамерлан заповядал на Баязидовата съпруга – Оливера, да му прислужва. При това унижение Баязид посегнал на живота си и се отровил, тъй като не могъл да понесе срама – жена му да служи на друг! Що се отнася до съдбата на Оливера, Константин пише, че тя заедно с пленниците била отпратена с почести към Бурса, където да бъде погребано тялото на Мурад I [**Записки на еничара Константин от Островица...**; **Муртузалиев, С.** 2005, с. 61].

От края на XIV в. са и първите по-сериозни османски набези във Влашко. Войводата Мирчо Стари се опитва да лавира между османския и унгарския съюзеренитет, за да опази териториите и властта си. Особено динамична е ситуацията през първото десетилетие на XV в., когато между наследниците на Баязид се води жестока борба за османското наследство. Изворите дават различни сведения за причините, довели до намесата на Муса в тази борба. Официалната османска версия е, че той идва на Балканите през 1409 г. по поръка на своя брат Мехмед, за да отвори втори фронт срещу брат им Сюлейман, укрепил се в Балканските владения на османците. Според византийския автор Дука, Муса се включва в надпреварата за властта, воден от османски „патриотизъм“ и антихристиянски чувства, и да промени компромисната според него политика на Сюлейман към „неверниците“ и основно византийците [**ГИБИ, XII**, с. 33]. Мехмед Нешри пише, че лично влашкият войвода Мирчо Стари предлага убежище на Муса и даже жени дъщеря си за него. Целта е да го използва срещу Сюлейман, тъй като неговите акънджийски отряди нападали владенията му. Според византийския историк Лаоник Халкокондил, инициативата е на Муса, който предлага злато и земи на влашкия войвода, ако го подпомогне в борбата срещу брат му [**Крънджалов, Д.** 1945–1946, с. 63].

След като се обявява за владетел на Румелия през 1411 г., Муса се обръща срещу християнските си съюзници. Тук трябва да се търси причината за скъсването на съюза с него и подкрепата за брат му Мехмед [**Матанов, Хр., Михнева, Р.** 1998, с. 170–171]. Срещу доскорошните си съюзници Муса предприема нападения над владенията им, като ситуацията за него се усложнява от намесата в борбата за власт на Орхан, сина на брат му Сюлейман. Константин Костенечки не дава много информация, но загатва, че византийският император прехвърля Орхан в Солун по настояване на Стефан Лазаревич, за да се отклони Муса от нападенията му над неговите владения. Вероятно заради това Муса се отправя към Янина, за да търси нови съюзници. Според Анонимната хроника на фамилията Токо, Муса се съюзява с янинския деспот Карло Токо и скрепява съюза с женитбата си за една от дъщерите му. Тя била „незаконородена, но много красива и с голяма хубост“ [**Имбър, К.** 2000, с. 109].

Но постепенно Муса губи подкрепа и през 1413 г. при р. Искър е заловен и удушен. Така за едноличен владетел на Балканите и в Анадола се провъзгласява Мехмед I (1413–1421). Пак според Анонимната хроника „той реши дукът Токо да остане в господарството си“ и като израз на добра воля жени Хамза, брат на великия везир на Мехмед I, за вдовицата на Муса и дъщерята на Токо.

От текста става ясно, че Карло Токо е васал, а не равноправен съюзник на султана, тъй като плаща данък и изпраща синовете си в султанския двор [**Имбър, К.** 2000, с. 162–163].

Неговият наследник Мурад II (1421–1451) продължава настъплението към сръбските владения. През юли 1427 г. деспот Стефан Лазаревич умира и приживе посочва за свой наследник племенника си Георги Бранкович. Анализите на Мурад II дават информация, че през 1434 или 1435 г. султанът „организира набег срещу Сърбия“. Изворите съобщават, че отношенията са уредени чрез поредния сръбско-османски договор, който се потвърждава статута на Георги Бранкович като османски васал. Халкокондил допълва, че Георги Бранкович е принуден да плаща данък. Той, по думите на Халкокондил, предложил на Мурад да даде дъщеря си за жена заедно с голяма част от Сърбия като зестра, а всичко което искал в замяна, било сключването на мирен договор, скрепен със свещени клетви.“ [**ГИБИ, XII**, с. 81] Според други източници инициатор на династичния брак бил Баязид, който изпратил своя везир Саруджа паша да поиска Мара, дъщерята на деспота [**Имбър, К.** 2000, с. 168]. Саруджа, продължава Халкокондил, отишъл при деспот Георги и като изпълнили годишните церемонии, се завърнал. В замяна на сродяването, деспотът поискал разрешение да построи крепост на брега на Дунава, а Мурад II му дал съгласие със специален ферман. Така започва изграждането на крепостта Смедерево [**ГИБИ, XII**, с. 81–82].

От Адрианопол (Одрин) султанът изпратил отново везира Саруджа да доведе съпругата му от Сърбия. Тя носела със себе си скъпоценности и златоткани одежди и била придружавана от двамата си братя. През септември 1435 г. сватбата е отпразнувана най-тържествено. Халкокондил отбелязва, че преди това Мурад II се бил оженил за дъщерята на Исфендияр (владетел на бейлика Джандар), но харесвал повече новата си съпруга, която имала красиво тяло и добра душа.“ [**ГИБИ, XII**, с. 83]

Чрез брака си дъщерята на сръбския деспот Георги Бранкович – Мара Бранкович, Мурад получава възможност да се меси по-активно в борбата за власт сред сръбските велможи и да стеснява обръча около сръбската столица – Смедерево [**Цветкова, Б.** 1979, с. 90]. Бертрандон дьо ла Брокиер отбелязва, че „Великият турчин“ (Мурад II) изпратил специален пратеник до деспота на Рашка (т.е. Сърбия) да му изпрати сина си и своите хора във войската, както бил редът. Защото освен данъка, който трябвало да му плаща, сръбският деспот бил длъжен да изпраща, когато султанът поиска, втория си син с хиляда или осемстотин конници. Авторът продължава, че „той (деспотът) дал на Турчина една от дъщерите си за жена и въпреки това се страхувал да не му отнеме цялата държава.“ [**Бертрандон дьо ла Брокиер.** Задморско пътешествие..., с. 101–102] И действително, османските войски опустошават сръбските територии, а през 1439 г. превземат и столицата Смедерево. В средата на август 1444 г. Георги Бранкович полага клетва да съблюдава сключения в Одрин и потвърден в Сегед договор между Мурад II и полско-унгарския крал Владислав

III Ягело след т.нар. „дълъг поход“ от 1443. Сръбските летописи съобщават, че деспотът склучи мир с императора (Мурад) на 15 август и в същата година Георги Бранкович си връща контрола над Сърбия, като на 22 август влиза в Смедерево [**Имбър, К.** 2000, с. 185].

Подобно на своите предшественици, Мурад II държи под контрол и източните си територии, като и тук продължава практиката на династичните обвързвания. Бертрандон дьо ла Брокиер [**Бертрандон дьо ла Брокиер.** Задморско пътешествие..., с. 62–63] отбелязва, че владетелят на Караманския бейлик – Ибрахим бег/бей бил женен за сестрата на Мурад бей (Мурад II), наричан от европейците „Великия Турчин“, тъй като титлата „султан“ се използвала за владетеля на Египет. Този по същество династичен брак е по инициатива на османския владетел, като чрез него владетелят на Караман признал върховенството на Мурад II и признал османската власт върху част от караманлийските територии [**Бертрандон дьо ла Брокиер.** Задморско пътешествие..., с. 64]. Но Ибрахим продължава да се стреми към независимост и вероятно координира действията си с водачите на кръстоносните походи от 1443–1444 г. През лятото на 1444 г. емирът, подтикван и от византийския император, напада османските владения. Както посочва хрониста Урудж до сражения не се стига, а при султана пристига пратеник на Ибрахим с предложение за мир. Вероятно договорът е от август 1444 г., като султанът принуждава емира на Караман отново да приеме васален статут [**Имбър, К.** 2000, с. 186].

За да гарантира спокойствието в малоазийските си владения, Мурад II здравява връзките си с владетеля на Дулгадър – Сюлейман. Неговата страна е разположена на границата на османската провинция Рум. По думите на хрониста Дука Мурад II жени сина си Мехмед за принцеса Ситти Хатун, дъщерята на Сюлейман, за да разчита на подкрепата му срещу евентуални нападения от страна на Караман и Каракоюнлу [**ГИБИ, XII**, с. 93 – 94]. Мурад II изпратил отново везира си Саруджа да доведе с най-големи почести булката от бащиния ѝ дом. Тя взела със себе си много скъпоценности и богата зестра. И отново в Адрианопол, както при женитбата на Мурад за Мара Бранкович, се провеждат сватбените тържества. Той поканил всички владетели и управители, които му били подчинени, както християни, така и турци. Според Енвери тържествата продължават през ноември и декември 1450 г. С този династичен брак и сключения политически съюз и владетелят на Дулгадър може да разчита на османската подкрепа срещу агресивните си съседи [**Имбър, К.** 2000, с. 206].

На 3 февруари 1451 г. Мурад II умира, а новият султан Мехмед II влиза в двореца в Одрин на 18 февруари. Пред него стои за решаване важен проблем – да предотврати евентуално повторение на династичните междуособици от началото на XV в. между синовете на султан Баязид. Затова той заповядва да екзекутират единствения си оцелял брат, а майка му, дъщерята на синопския владетел Исфендяроглу, по свидетелството на Дука е омъжена насила за един от Мурадовите роби на име Ишах. Хронистът пише, че Мехмед възнамерявал да омъжи за обикновен роб и другата си мащеха, дъщерята на сръбския деспот

Георги, която, подчертава Дука, била ревностна християнка. Но по-късно се отказал от тези планове, тъй като се опасявал, че баща ѝ може да се съюзи с унгарците срещу него [ГИБИ, XII, с. 98–99].

През 1451 г. Мара Бранкович се връща в Сърбия, където все още управлява баща ѝ, и то с разрешението на Мехмед II, и по свидетелството на Сфранцес с „уважение и почести“. Вероятно връщането на Мара е част от договореност между новия султан и баща ѝ. Дука пише, че Георги Бранкович предложил на Мехмед II да се поднови споразумението с баща му. Освен това Мехмед II дарил земи и имоти край границата със Сърбия, които да ѝ осигурят издръжката и посрещането на всякакви нужди [ГИБИ, XII, с. 99]. Константин Михайлович допълва, че Мехмед II обещава да не напада владенията на сръбския деспот и на сина му Лазар, а от своя страна Георги Бранкович се задължил да участва с 1500 конници в османските кампании и да плаща годишен трибут от 1500 златни монети [Имбър, К. 2000, с. 208]. И действително сръбкинята Мара Бранкович се ползва до края на дните си от уважението на Мехмед II и неведнъж изпълнява и важни дипломатически мисии и често посреднички между султана и чуждите пратеници.

Затишието в сръбско-османските отношения продължава до 1454 г., когато по думите на венецианеца Джовани Ломелино, Мехмед II поискал от сръбския деспот някои земи, които баща му навремето владее. След отказа на Георги Бранкович, в края на април 1545 г. Мехмед II започва кампанията срещу Сърбия. Дука отбелязва, че основната цел е крепостта Смедерево, но султанът не успява да я превземе [ГИБИ, XII, с. 115–116]. Новата кампания е през следващата 1455 г., когато успява да превземе рударския център Ново Бърдо. В сраженията за Ново Бърдо е пленен и Константин Михайлович, който по-късно е зачислен в еничарския корпус и е важен източник за последвалите събития.

На 2 май 1457 г. умира сръбският деспот Георги Бранкович. Според Сфранцес още същия ден дъщеря му, вдовицата на Мурад II Мара, заедно с най-възрастния си брат и слепия си чичо избягва при емира, защото се страхували от другия брат и съпругата му. Мехмед II ] дарява територии край Света гора на Атон, а през 1459 г. Мара придобива права над манастирски владения близо до Солун [Имбър, К. 2000, с. 207].

Обаче още на 15 ноември 1457 г. умира деспот Лазар. Сред сръбската знат се оформят две групировки, като надделява проосманската пред проунгарската. Константин Михайлович пише, че сърбите предпочитаха да дадат Смедерево на турците, а не на унгарците. Според Турсун бей те често пращали делегации до Мехмед II „че страната му принадлежи и да дойде да си я вземе“. Новата кампания срещу Сърбия започва през 1458 г. и се ръководи от Махмуд паша, сърбин от фамилията Ангелович. През следващата година лично Мехмед II се насочва към Смедерево, което според Ашъкпашазаде и Мехмед Нешри е под властта на босненския крал след женитбата му за една от дъщерите на Георги Бранкович. Източниците съобщават, че падането на Смедерево в османски ръце е в резултат на договореността между двамата братя – Мах-

муд паша и управителя на града. С това се слага край на сръбската средновековна държавност.

Вдовицата на Мурад II Мара Бранкович и след 1459 г. продължава да участва активно в делата на османската държава. Нейно е предложението през 1470 г. да се постигне споразумение между Венеция и султана. На 12 март 1471 г. към Константинопол потеглят двама венециански пратеници и се завръщат с условията на Мехмед II. Сенатът обаче ги отхвърля, разчитайки на подкрепата на Узун Хасан, владетеля на Аккоюнлу и формирането на нова антиосманска коалиция [Имбър, К. 2000, с. 288–289].

През есента на 1474 г. пак по инициатива на Мара Бранкович е направен втори опит за споразумение между Венеция и Османската държава. Тя изпраща на остров Корфу пратеник с предложение за мир, а през ноември с.г. венецианският сенат поверява тази мисия на Джеронимо Сордзи. Със съдействието на Мара Бранкович Джеронимо Сордзи получава на 6 януари 1475 г. разрешение да посети Константинопол и да преговаря със султана. Първоначално венецианецът се среща с Мара, която го уверява, че моментът е особено подходящ за изгодно и за двете страни споразумение. Но тази прогноза не се оправдава [Имбър, К. 2000, с. 315–316].

След завладяването на Константинопол през май 1453 г., Мехмед II се насочва и към Пелопонес. Целта му е да блокира нова западна католическа коалиция. Основният източник на информация е Сфранцес, който пише, че през 1458 г. султанът започва настъплението си към владенията на деспотите Тома и Димитър Палеолог. Но поради трудностите, които среща, султанът отново прибегва към династичния брак. Сфранцес отбелязва, че през октомври 1458 г. султанът изпраща пратеник до деспот Димитър Палеолог с предложение да му даде дъщеря си за негова съпруга. Вероятно това е контрадействие на проектирания брачен съюз между внука на крал Алфонсо V от Арагонската династия и дъщерята на деспот Димитър Палеолог и съответно сключването на антиосмански съюз. Основната цел на султана обаче е да има основания за пряка намеса и контрол върху владенията на деспот Димитър Палеолог. Срещу сключването на династичния брак деспотът иска от султана островите Имброс и Лемнос. През 1460 г. Мехмед II завладява териториите на деспота и го хвърля в затвора в Мистра. По-късно, както свидетелства хронистът Кривотул, Мехмед II дава на своя тъст двата острова и части от Тасос и Самотраки с приходите от тях [Имбър, К. 2000, с. 246].

Така в продължение на няколко столетия – от 1299 г., когато според османската историография Осман Гази придобива правата на владетел до смъртта на Мехмед II през 1481 г., малоазийският бейлик, създаден от Ертогрул се превръща в световна империя. С превземането на Константинопол през 1453 г. и превръщането му в османска столица започват да се лансират дори от средите православните гърци проекти за създаването на „двуглава“ гръцко-турска държава. Сред османците султан Мехмед II е считан за най-великия ислямски суверен след първите четири халифа, а в християнския свят се появява идеята,

че той е „законен“ наследник на Римската империя [**На перекрестке цивилизаций...**, с. 115].

Немалка роля в политиката на османските владетели имат династичните бракове. Чрез тях основно се сключват съюзни договори, регулират се териториалните проблеми и не на последно място, много често те са средство за налагане на османския сюзеренитет и постепенното унищожаване на държавния суверенитет и ликвидирането на държавните формации. Това се отнася както за политиката на Балканите, така и за политиката в източното направление.

Династичните бракове с християнските принцеси се отличават с няколко особености. Първо, нито една от тях не се отказва от християнската си вяра, а изворите са единодушни, че те се проявяват като ревностни християнки. Освен това тези християнски съпруги били придружени от своя свита, канели като съветници православни християни и като цяло въздействали върху манталитета на османските владетели. Византийската принцеса Теодора като съпруга на Орхан, освен че запазва православната си вяра, но оказва и съществено въздействие върху християните в османския двор чрез покровителството върху тях. Немалко автори поддържат тезата, че майките на следващите султани Мурад I и Баязид I са православни гъркини. Освен това Мурад I също е женен за православната българска принцеса Кера Тамара. Наследникът му Баязид I се жени за сръбската принцеса Оливера / Деспина, дъщерята на сръбския княз Лазар Хребелянович, а Мурад II – за сръбската принцеса Мара Бранкович.

Второ, те не са просто „изпратени в харема“ на съответния султан, а са законни съпруги, като бракът с тях е резултат от съответното политическо споразумение. Затова не случайно Мехмед II, въпреки първоначалните си намерения, запазва статута на вдовицата на баща си Мара Бранкович и тя се ползва с неговото уважение.

Трето, по една или друга причина, нито една от тях не става „валиде-ханъм“, т.е. майка на султана. Какви са причините за това, можем само да гадаем!

## ЛИТЕРАТУРА/REFERENCES

### *Извори*

**Бертрандон дьо ла Брокиер. Задморско пътешествие...** – Бертрандон дьо ла Брокиер. Задморско пътешествие. С., 1968. [Bertrandon dyo la Brokier. Zadmorsko pateshestvie. S., 1968.]

**Божилов, И., Тотоманова, А., Билярски, И.** 2010 – Ив. Божилов, А. Тотоманова, Ив. Билярски. Бориллов синодик. С., 2010. [Iv. Bozhilov, A. Totomanova, Iv. Bilyarski. Borilov sinodik., S., 2010.]

**ГИБИ, X** – Гръцки извори за българската история. Т. 10. С., 1980. [Gratski izvori za balgarskata istoria. T. 10. S., 1980.]

**ГИБИ, XI** – Гръцки извори за българската история. Т. 11. С., 1983. [Gratski izvori za balgarskata istoria. T. 11. S., 1983.]

**ГИБИ, XII** – Гръцки извори за българската история. Т. 12. С., 2015. [Gratski izvori za balgarskata istoria. T. 12. S., 2015.]

**Документи за политическата история...** – Документи за политическата история на Средновековна България XII–XIV в. В. Търново, 1992. [Dokumenti za politicheskata istoria na Srednovekovna Bulgaria XII–XIV v. V. Tarnovo, 1992.]

**Записки на еничара Константин от Островица...** – Записки на еничара Константин от Островица, Пер. и комент. А. И. Рогов. М., 1978. [Zapiski na enichara Konstantin ot Ostrovitsa, Per. i koment. A. I. Rogov. M., 1978.]

**Калицин, М.** 2000 – Мария Калицин. Корона на историите от Ходжа Сеадедин. В. Търново, 2000. [M. Kalitsin. Korona na istoriite ot Hodzha Seadedin. V. Tarnovo, 2000.]

**Тотоманова, А.** 1993 – А. Тотоманова. Константин Костенечки. Съчинения. С., 1993. [A. Totomanova. Konstantin Kostenechki. Sachinenia. S., 1993.]

**Тютюнджиев, И.** 1992 – Иван Тютюнджиев. „Българската анонимна хроника“ от XV в. В. Търново, 1992. [Ivan Tyutyundzhiev. „Balgarskata anonimna hronika“ ot XV v. V. Tarnovo, 1992.]

### *Публикации*

**Ангелов, Д.** 2013 – Д. Ангелов. Политическа история на Византия. С., 2013. [D. Angelov. Politicheska istoria na Vizantia. S., 2013.]

**Гордлевский, В.** 1960 – В. Гордлевский. Избранные сочинения. Т. I. М., 1960. [V. Gordlevskiy. Izbrannaye sochinenia. T. I. M., 1960]

**Имбър, К.** 2000 – Колин Имбър. Османската империя 1300–1481., С., 2000. [Kolin Imbar. Osmanskata imperia 1300–1481., S., 2000.]

**Иналджък, Х.** 2006 – Халил Иналджък. Османската империя. Класическият период 1300–1600., С., 2006. [Halil Inalzhak. Osmanskata imperia. Klasicheskiyat period 1300–1600., S., 2006.]

**Комсалова, Р.** 2014 – Р. Комсалова. Елит и власт в средновековна България. С., 2014. [R. Komsalova. Elit i vlast v srednovekovna Bulgaria. S., 2014.]

**Крънджалов, Д.** 1945–1946 – Д. Крънджалов. Влашкият княз Мирчо и Добруджа според неговите грамоти. – ГСУ, ИФФ, XIII, 1945/46. [D. Krandzhalov. Vlashkiyat knyaz Mircho i Dobrudzha spored negovite gramoti. – GSU, IFF, XIII, 1945/46.]

**Матанов, Х., Михнева, Р.** 1998 – Христо Матанов, Румяна Михнева. От Галиполи до Лепанто. С., 1998. [Hristo Matanov, Romyana Mihneva. Ot Galipoli do Lepanto. S., 1998.]

**Муртузалиев, С.** 2005 – С. Муртузалиев. Административно-судебна и военна системи Османской империи XIII–XVII вв. Махачкала, 2005. [S. Murtuzaliev. Administrativno-sudebnaya i voennaya sistemy Osmanskoy imperii XIII–XVII vv. Mahachkala, 2005.]

**Мутафчиева, В.** 1992 – Вера Мутафчиева. В сянката на Азия. С., 1992. [Vera Mutafchieva. V syankata na Azia. S., 1992.]

**На перекрестке цивилизаций...** – На перекрестке цивилизаций: Сборник (Поль Лемерль, История Византии. / Димитрис Кицикис, Османская империя). Москва, 2006. [Na perekrestke tsivilizatsiy: Sbornik (Pol' Lemerl', Istoria Vizantii. Dimitris Kitsikis, Osmanskaya imperia). Moskva, 2006.]

**Острогорски, Г.** 1998 – Георгий Острогорски. История на Византийската държава. С., 1998. [Georgiy Ostrogorski. Istoria na Vizantiyskata darzhava. S., 1998.]

**Цветкова, Б.** 1979 – Бистра Цветкова. Паметна битка на народите. С., 1979. [Bistra Tsvetkova. Pametna bitka na narodite. S., 1979.]